

BARTÓK LAJOS.

V.

Bartók kiváló költői erőt áruel *a természet festésében*. Enemű költeményei a legnagyobb költők sorába emelik őt, különösen mikor a természet változásain elmereng, vagy ha a kedély és a természet kölcsönhatásairól énekel. A természet az ő képzeletében élő valóság, érző és cselekvő lény, vagy amint ő mondja :

A természetben minden oly beszédes,
Az ő szava oly érthető, oly ékes!
Források a madarakkal csevegnek,
Felhők regélnek a komor hegyeknek ;
Hegyek az éggel, a szelek a fákkal,
És csillagok beszélnek a virággal,
Csak a mi bánatdúlta szíveinkhez,
Csupán az emberhez ne szólna mindez . . .

És Bartók valóban a leyhívebb barátjának tekinti a természetet. «Ha kemény emberszívektől vérzik a szíve», feledést és gyógyulást a természet csendje nyújt neki. Ezért mondja, hogy a természet a beteg lelkek gyógyítója. Különösen kedves neki *az erdő*, amely olyan, mint az Isten temploma, ahol a beteg vigasztalást, a tört hitű reményt, a szerelmes gyönyörűséget, a bánkódó enyhülést talál (*Az erdő*). Az erdőhöz jóságáért viszont ő sem volt soha hálátlan : apró éneke-seit dalra tanította, a csermellyel elcsevegett, visszhangját költögette, a virágokat, mint kedves lányokat becézte ; majd a hulló levelekkel együtt otthagytá régi kedvét, amely ott hervad a levelek alatt. Szóval az ő öröme és bánata közös a természettel. Ha elfogja a világfájdalom, a természetben talál enyhülést reá.

A szabad természet szeretete nála ifjúkori és közvetlen benyomások eredménye ; de azért, amikor a természethez mint vigasztalóhoz fordul, érzései és gondolatai itt-ott közvetett vagy közvetlen rousseau-i hatást is mutatnak (*Fenyőházán*). A természet fakasztotta ki lelkéből az első dalt, az utolsót is majd ott zengi el. Ő csak, amint mondja :

. . . visszhangod lévén, lelked hangja lészek,
Költészet lelke, isteni természet !

Bartókot a maga korában, mint már említettük, a hegyes vidék énekesének, a *vadregényes Kárpátok hivatott dalnokának* tartották és különösen a *Kárpáti emlékek* c. gyűjteménye tette híressé. Miként Petőfiről mondják, hogy ő fedezte fel a magyar alföld és pusztá rejtett szépségeit költészetünk számára: úgy el lehet mondani, hogy a Kárpátok természeti szépségeinek kimeríthetetlen gazdagságát tájrajzaiban és a költői kedélyre gyakorolt hatásában Bartók aknázza ki határozottabb tervszerűséggel, miáltal leíró költészetünk anyagát határozottan gazdagította.

A költő kedélyvilága a maga gazdagságában és máskor oly darabos nyelve a természeti képek hatása alatt meglepően ragyogó színpompában bontakozik ki. Érzelemvilágán itt is a szerelem uralkodik, amelyet sokszor igen sikerülten állít párhuzamba a természet képeivel. Szerelmi elragadtatásában és boldogságában a természet színpompája is megsokszorozódni látszik. Ilyenkor egy-egy költeménye a tájfestő színes vásznára emlékeztet. Képzetele szeretettel színezi ki a csillagos eget és a napkeltét (*Virradat, Csillaghullás*). Valóságos extázis fogja el a tátrai tavasz jöttén, mikor a kietlen, sivár sziklabérccek megfagyott világa az első tavaszi napsugárra, mint valami hatalmas szellem varázsütésére fagyos álmából életre kel. A jégtengerszem tündérei kikelnek fagyos ágyukból, s az olvadó hó és jég nyomán életre kel fű, fa, virág. A Tátra-szellem sziklabirodalmából diadalmasan tekint alá az éledő természetre. Csak az ő sziklavára áll kietlenül; míg alatta minden örül az életosztó napsugárnak. Tündérek, hegyi manók népesítik be a természetet. Így írja le a költő a tavasz érkezését a Kárpátokban a *Tavasznünp* c. költeményében. Minden szépet összehord, amire a költői nyelv és csapongó képzelet képes. A tavasztól megittasult költő lelke szinte tobzódik, újong a természet ébredésén. (Más példák: *Tavaszi dal, Barangolás* stb.) Egy másik költeménye a *Tavasról* a költői képek ragyogó színpompájával érdekesen utánozza a tavaszi virágpompát; de a tavasz minden szépsége csak arra való nála, hogy a szerelmet még kívánatosabbá tegye.

A természeti képek Bartóknál gyakran allegóriává bővülnek. A napot egyszer óriási aranypóknak látja, máskor meg biborpalástos királynak, kit virágapródok vesznek körül; a fáradt őszi nap pedig vert vezéreként bujdos az égen, mert csatát veszített a tél ellen. Mikor szerelmesével egy kedves pásztorórát tölt a poprádi kertben, felhevült képzelete szerint a csillagos égboltozat olyan,

Mint egy óriási fa, melynek lombja
Ránk borul s a lomb körül mosolygva
Ezer miljom aranyalma csalogat;

maga a poprádi völgy pedig tündérliget. Igen sikerült allegória az elvonuló nyári vihar rajza, amely egész költeménnyé bővül (*Vihar után*):

Ott vonul az ormon
Sötét köpenyében,
Nagy szürke szakálát
Megrázza a szélben,
S mint zsarnok szülő, ha
Gyermekét megverte:
Visszamordul még a
Sziklavölgyi kertre.
Még morog a vihar,
De már mosolyg rája
A gyermek természet
Viruló orcája;
Könnyek közt az égre
Mint anyjára néz fel,
S ez visszamosolyg rá
Nefeleges szemével.

Ennek mintegy párja *A tél dühöng a zord Kárpátokon* kezdetű költeménye a téli vihar megrajzolásával. Általában amily kedvvel időzik a tavaszi tájképek festésénél, épen olyan érdeklődéssel rögzíti meg néhány költeményében a dühöngő vihar jelenségeit, melyek olykor ellentétül csendes, idillikus érzelmeket váltanak ki belőle (*Rohannak a felhők, Kárpáti emlékek. VII.*), máskor meg meghódolásra készítik őt a főséges természet és alkotója előtt.

A sok szép természeti kép és hangulatrajz azonban néha nála is köznapivá lesz és prózává laposodik. Ilyen hangulatrontó bevezetéssel és színtelen epikai festéssel indul meg *A Rózsa-menedékház Tátrafüreden* c. költeménye, amely aztán egyszerre lelkes elragadtatásba csap át a Tátravidék fenséges szépségeinek hatása alatt.

Általában egyes költeményei között is értékre nézve gyakran mutatkoznak ilyen feltűnő ellentétek, ami Bartóknál a kellő kritikai szellem hiányára vezethető vissza. Egy-egy ötlet vagy bántó különöség kedvéért a legszebb lírai hangulatból képes kiragadni önmagát és az olvasót. Szóval, természetének kettősségét sokszor nem tudja különválasztani. A nevető satír benne gyakran ott leselkedik, hogy az erdei nimfák bájos játékát megzavarja. A satíra-költő sokszor megrontja a természet szépségein elábrándozó lírikus elmélyedését, ártatlan gyönyörűségét és meghódolását a mindenség nagyszerű alkotásai előtt.

VI.

Bartók költői munkásságának elenyésző kicsiny részét teszik *elbeszélő költeményei*, melyeket *Téli regék* címen adott ki. Ez az illusztrált díszes folió-kötet mindössze öt elbeszélést tartalmaz, melyeknek meséi a képzelet csodás világába játszó kigondolt történetek sovány tartalommal és erős lírai színezéssel. Közülük az utolsó, amelynek *Tavaszi ünnep* címet adott a költő, nem is mondható elbeszélő költeménynek, mert az egész a költői képzelet szeszélyes játéka, a költő csapongó öröme a tátrai tavasz jöttén; miért is már föntebb, a leíró költeményei között szólottunk róla. Viszont a *Kárpáti emlékek* egyik darabja, *A fenyves panasza*, amely a karácsonyfa legendájáról szól, inkább mondható elbeszélő költeménynek. Ugyanis mikor a Szűzanya szent fiával Heródes poroszlói elől menekült, az erdő fogadta be és rejtette el őket. Amikor Krisztust kereszthalálra ítélték, a keresztfá fenyőfából készült számára. Ezért kell örök-izig bűnhődnie a fenyvesnek, hogy fiatal hajtásait Krisztus születésének emlékére karácsonyának vágják ki. Ugy pusztítják azóta a zsenge fenyőket, mint Heródes a kisdedeket, mikor a gyermek-Jézust halálra kereste. Így lett Krisztus születése napja a fenyűk halottaknapja.

A *Téli regék* első elbeszélése az *Océánkirály*. Az oceánkirály voltaképen Yngiald norman király, kinek az északi tenger partján épült sziklavárát egy zivataros éjjel megtámadja a dán Widfarn, épen mikor az diadalmi lakomát ül a dánokon nyert tengeri útközet öröme. Mikor látja a tengerek meglepett ura, hogy menekülni nem tud, hogy a gyűlölt ellenség kezébe ne kerüljön, a várost felgyújtatja s vitézeivel és házanépével együtt a tűz martaléka lesz. De Widfarn sem örülhet győzelmének, mert hajóival együtt a tengeri vihar áldozata lesz. Így állt bosszút Thor, a zivatar istene Yngiald tűzhaláláért, kit Odin fiának mond a hagyomány.

A költő a mese soványságát, amelynek alapmotívumát Cantu Cæsarból merítette, a tárgy szokatlanságával akarta pótolni, amennyiben irodalmunkban a germán hőskor mondái és mitológikus vonatkozásai közönségünk előtt bizonyos mértékig még most is ismeretlenek.

Az előadás ódon színezetű és az északi népek epikájára emlékeztető zordsága több helyütt találó; ezért szinte kéri belőle Yngiald király és udvara érzékies tivornyájának rajza, amely az északi népek hideg kedélyvilágához aligha illik. Inkább a költő érzéki, szerelmi képek felé hajló képzeletét jellemzi. E regének igazi értéket nyelvének festői és szemléletes képei és természeti leírásai adnak, melyek a természetkedvelő költőt egy kevésbé ismert oldaláról, a háborgó

tenger festésében mutatják be. A déli tengert más helyütt rajzolja meg. (*Isten veled, A tenger stb.*)

Bartók második elbeszélése, a *Rózsakirályfi* voltaképen népmese-utánezet. Réz király megparancsolja halászának, hogy vendégei számára két szekér halat fogjon, különben őt vetteti a halastóba. A halász elbúcsúzik feleségétől és elmegy az Ördög-tóba halászni; de szorongva látja, hogy egy hal sem akad hálójába. Erre az ördögöt hívja segítségül, aki dús fogásról biztosítja őt, ha odaadja neki azt, amiről még maga sem tudja, hogy sajátja; de majd csak hét év múlva jön érte. Ezután Péter halász örömmel tér haza a két szekér hallal.

Időközben fia születik s csak most tudja meg, hogy ezt ígérte oda hetéves korára a sátánnak. A halász és felesége szülői fájdalmak között látják szépen felszerűlni gyermeküket, kit Fájdalomfiának neveztek el. Mikor elérkezett a hetedik esztendő, a szülők imakönyvvel és szentelt gyertyával a templomba küldték Fájdalomfit. A néphit szerint ugyanis azok a sátán ellen meg fogják őt óvni, ha az ördög csábító szavainak ellenáll és virradtig el nem hagyja a templomot. De a gyermek az ördög csábításaira ajtót nyit. Ez a hátára kapja őt és rohanva viszi magával. Azonban a gyermeknél lévő szentelt gyertya és imakönyv varázsa megtöri az ördög hatalmát, úgy hogy ez lassankint elenyézik a semmiségben.

Fájdalomfi egy elátkozott sziklás vidéken találja magát, ahol megszólít egy öreg embert, aki elárulja neki, hogy ennek az elátkozott vidéknek ura lehet, ha három sikeres próba árán felszabadítja az átok alól. Töltsön a közeli barlangban három éjet, ahol egy rózsatestű szép leány fogja felkeresni s ha csókjainak és csábításainak szüzen ellen tud állani, megváltja a leányt és az elátkozott vidéket is. A próba sikerül és Fájdalomfi, kit tíz évig vitt a sátán, a Rózsország királya lesz és boldogan él a megváltott rózsatestű szűzzel, kit feleségül vett.

E népies modorban írt mese a szüzi szerelem és ártatlanság megváltó erejét példázza, amelyen még az ígézet hatalma is megtörik; azonban hiányzik belőle a népmesék közvetlensége és természetessége, amely a leghihetlenebb helyzetekben is oly megkapóvá és valószínűvé tudja tenni pl. Petőfi *János vitézét*.

Legközelebb áll a népmesékhez *A síró-nevetőszemű királyról* szóló rege, amely egy királyról beszél, kinek egyik szeme folyton sírt, a másik meg mindig nevetett. Három fia sorra kérdezte titkát; de ő haraggal űzte ki őket. A legkisebb fiú azonban nem futott meg, hanem bátran visszafordult. Ennek aztán az apa megvallotta titkát, hogy volt neki egy kedves madara, melynek bűvös énekére visszatért ifjúkora. Másodszor házasodva egy szép és fiatal özvegyet vett fele-

ségül, ki nem szerette őt. Menyegzőjük napján eltűnt a madárral együtt: azóta sír az egyik szeme. A másik meg azért nevet, mert három szép és daliás fia van és egyik sem nősül, holott ő kétszer is megtette azt.

A három fiú, hogy megvígasztalják atyjukat, az énekes madár felkeresésére indul. A hármas útnál mindegyik külön útra tér. A legifjabb a középső úton egy fényes palotához ér, amelyben egy szépséges nő lakik, kinek szerelméért egy egész sereg ifjú versenyez. A kérők a jövevény ifjút versenytársnak hiszik, mert a palota úrnője maga mellé akarja ültetni; de az ifjú a mellékasztalnál foglal helyet, ahol a komornák közt ül az úrnő leánya is, akit anyja azért nem enged a maga közelébe, nehogy ártatlan szépsége elhomályosítsa az övét. A leánytól tudja meg az ifjú, hogy anyja szépségének és ifjúságának titka: a keresett énekes madár. Elhatározza tehát, hogy a madarat és a leányt is magával viszi; de ez csak később követi őt.

A legifjabb királyfi örömmel viszi zsákmányát a kitűzött helyre, ahol várja már őt a két idősebb testvér, kik öccsüket véresre verve az útszélen hagyják és elveszik tőle a bűvös madarat, hogy ők kapják meg apjuk fél országát. Zsákmányukkal örömmel térnek haza; de atyjuk bánata nem szűnik meg, mert a madár megnémult. A két gonosz testvér épen esküvőjét tartja, amikor a halottnak vélt testvér menyasszonyával a templomba lép, mire a madár megszólal. Erre az agg király bánata is megszűnik, mert legkedvesebb fia megkerült. Örömben még az ifjúságról is lemond; szabadon bocsátja a tündérmadarat, mert fiában úgyis tovább él az ő ifjúsága. Megtartják a harmadik esküvőt is. A legkisebb fiú megbocsát két gonosz bátyjának s az övé lesz a félország koronája.

E mesében, mint látjuk, a közismert népmesei motívumok mind megvannak: a három testvér, kik közül a legfiatalabb a legderekabb és apjuk legjobban szereti, a két idősebb irigységből és kapzsiságból öccsük vesztére tör, de rajtavesztenek; az üldözött testvér megkapja méltó jutalmát a mellőzött szép és jó menyasszonyával együtt, ki anyja hiúságáért szenved. A népmesei igazságszolgáltatás is megvan e mesében, csak a népmesék természetes naivságának bája hiányzik belőle; mert hiányoznak az íróból a néplélek alkotó erejének legjellemzőbb vonásai. Ezért természetesség helyett mesterkelt utánzással találkozunk úgy a jellemzésben, valamint az előadásban.

Ugyanezt látjuk a *Hamupipő*kében is. Alakjai a népmeséből valók; de nem úgy beszélnek és gondolkodnak, mint a nép gyermekei. A művelt költő eszejárása és nyelvkincse meghamisítja valójukat. A mese váza körülbelül ez: az erdő mélyén egy kis vityillóban rejtgette szépséges unokáját egy öreg anyó, királyi kérére várva, ki

majd arany cipellőt hoz az aranyhajú Hamupipókének és országába viszi mint hitestársát. Azonban a várt királyfi helyett a szerelmes juhászlegény jön, akivel Hamupipóke, míg öreganyja alszik, világgá megy. Mit sem ért az anyóka intelme, Hamupipóke is édesanyja sor-sára jut: a szerelmet többre becsüli szegénységgel súlyosítva, mint a mesés gazdagságot anélkül. Tehát amint látjuk, aféle modern népmese, mely a szerelem hatalmát példázza.

A *Paradicsommadár*ról szóló regét már egészen önmagára alkalmazza a költő, ki kedvesében föltalálta a szerelem boldogító hatalmát, mint amaz ifjú szerzetes, kinek mindaddig örömtelen és sivár volt az élete, míg a paradicsommadár képében megjelent tündérleány fel nem tárta előtte a szerelem bűvös világát.

Bartók elbeszélő művei között még egyetlen regényéről, *A szemfényvesztő*kről kell röviden megemlékeznünk, amely eredetileg vígjáték formájában mutatkozott be, de mint ilyen csak kéziratban maradt. A regény címe elsősorban hősére, Komróczy Gáspárra illik, mert amit ő üz, valóságos szemfényvesztés. Szigorú politikai erkölcsöket hirdet, jótékonykodik, adja az önzetlen hazafit, de szavai és tettei számító önérdeket lepleznek a közügy színe alatt. Sokat hangoztatott demokráciája épp úgy szélhámosság, mint egész közéleti szereplése. Komróczy eredetileg azok közül a nagyvagyonú férfiak közül való, kik birtokos létükre a nagyvárosi életben keresik szerepüköt. Szalonjuk mindenki számára nyitva áll, akitől a Komróczy-család nagyravágyása és hiúsága bárminő előnyt remél. Most is épen estélyre készen a szalonban együtt van a család. A családfő, ki ünnepestélyes pózát még otthon sem tudja levetni, csak egy lényt szeret önmagán kívül — leányát, Malvint s csak egytől fél — a nejétől, Judittól, aki mindamellet bizonyos tisztelettel tekint férjére. Fiuk, Napoleon már képviselő a tehetségtelen kapaszkodók fajtájából. A család legrokonszenvesebb tagja Malvin, aki egyénisége komolyságával és lelke tisztaságával egészen kír a környezetéből; épp annyira irtózik a nyilvánosságtól, amennyire bántja a szereplési vágy a család többi tagját.

Komróczy Gáspár az estélyre készülő családjától búcsút véve, dolgozószobájába megy s a vendégek megérkezése előtt még egy, a kormányt hevesen támadó cikket mond tollba saját újságja számára titkárának. Tudnunk kell ugyanis, hogy Komróczy titkos vágya a főispánság, melyet hite szerint könnyebben érhet el, ha a kormánnyal szemben a félelmetes ellenfelet játssza. A főispánság gondolata annyira úrrá lesz rajta, hogy egy gyenge pillanatában a nagy ellenzéki férfiú egy alázatosan kérő levelet ír egyik miniszter-barátjának, hogy a kormánynak tett titkos szolgálatait fejében neveztesse ki őt

főispánná. Ez a levél a miniszter papirkosarából valahogyan házi titkára, Sivárszky kezeibe kerül, aki ezzel tartja hatalmában és zsarolja gazdáját; sőt arra akarja kényszeríteni, hogy leányát, Malvint neki adja feleségül, holott Malvin már menyasszonya Szerémy Viktornak. Komróczy szorult helyzetében még leányát is kész feláldozni a szélhámos Sivárszkyknak, csakhogy ez le ne leplezze.

Malvin atyja kedvéért túri Sivárszky tolakodó kedveskedéseit, bár tudja, hogy vőlegénye neheztelni fog rá ezért; sőt apja kérésére abba is beleegyezik, hogy hozományából pártcélok ürügye alatt 3000 forintot adjon Sivárszkyknak, aki ezt a pénzt becstelen kártyaadóssága kifizetésére fordítja. Szerémynek már Malvin jótékonysági és íróői szereplése sem tetszik, amelyre hajlama ellenére szintén atyja kedvéért szánta rá magát. A szerelmesek azonban ahelyett, hogy a köztük felmerült ellentétek elsimítására törekednének, dacból egymás ellenére tesznek. Malvin Sivárszky széptevéseit tovább túri, Szerémy pedig Komróczy sógorasszonyának, Celesztinnek, a szép és fiatal özvegynek udvarol s ez hiúságból annyira hálójába keríti Szerémyt, hogy ez hamarosan meg is kéri Celesztin kezét. Komróczyék estélye, ahol a társadalom minden csodabogara együtt van, már javában tart, amikor váratlanul megjelenik az estélyen, amerikai kóborlásaiból hazaérkezve, Viktor régi jó barátja, Detrekőy Armand és gazdag élményei közt egy érdekes régi szerelmi kalandját is elbeszéli egy szép gyászoló özvegygel a viharos tengeren, akit az estély vendégei között váratlanul Celesztin személyében ismer fel. Celesztin sértett hiúságában kényes emlékeiről mit sem akar tudni, Armandban pedig a régi szerelem új erővel kel életre s amikor megtudja, hogy Celesztint barátja akarja feleségül venni, szerelmi önzésből Viktort mindenképen ki akarja békíteni Malvinnal.

Eközben az estély sok változatos jelenete pereg le előttünk, amelyekre nem terjeszkedhetünk ki. Egy kómikus kimenetelű párbaj-epizód után, amely másnap reggel a rákospalotai erdőben megy végbe s amelyet Viktornak Napoleonnal és Sivárszkyval kellett volna megvívnia, a megtévedt szerelmesek ismét egymásra találnak. Viktor, mikor megtudja Celesztin multját, melyet ez a másnapi bazárünnepélyen lefolyt kínos jelenet kapcsán félreértésből maga árul el, ismét visszatér Malvinhoz. Armand kitartó szerelme is célt ér Celesztinnél, ki bár ezen házasságával a Komróczy-vagyonnak megholt férje után járó része özvegyi haszonélvezetétől esik el, mégis kész szegényül a szintén vagyona vesztett, de az életküzdelemre elszánt és munkabíró Armand feleségévé lenni.

A Komróczy-család által rendezett jótékony bazár-ünnepély minden fáradozás mellett sem hozta meg Komróczynak a remélt sikert,

mert a várva-várt miniszter nem jött el a megnyitó ünnepségre; sőt az ittas Sivárszky révén Komróczy féltett levele is köztudomásra jut, miáltal Komróczyról lehull a feddhetlenség álarca és ezzel együtt oda lett a politikai tekintély és a szép álmom a főispánságról. Sivárszky is elesik Malvin várt hozományától, mert véletlenül egy régi házasság-szédelgése nyilvánosságra jut. A regény szemfényvesztőiről egymás szemeláttára hull le a lepel és erkölcsi silányságuk egész meztelenségében tárul fel. A regény nem annyira meséje érdekes szövéssel hat, bár meglepő helyzetekben és fordulatokban igen gazdag, hanem inkább mint társadalmi erkölcsrajz érdemel figyelmet. Hőseit maga az író sorra jellemzi, úgy, amint azt vígjátéka számára elgondolta, beállításuk azonban egyoldalú és célzatos. A jellemvonások fonákságait emeli ki s ezt olykor a valószínűség rovására teszi. Mint minden iránymű, ez is túloz; de satirikus hangja elárulja, hogy ezáltal javítani akart.

A regény előadását az egyes szereplők jellemzése, a kitérő elmékedések és az író olvasmányaiából beszótt megjegyzések folyton megszakítják. Bartók írói modora e tekintetben inkább Kemény Zsigmondra emlékeztet, mint korának nagy mesemondójára, Jókaira, akinek színes nyelvéből mit sem találunk *A szemfényvesztőkben*. Sőt Detrekőy és Celesztin kalandja a viharos tengeren némileg emlékeztet bennünket Kemény Zsigmond *Férj és nő* című regényében Kolostory Albertnek és Zörényi Idunának a Hermina-gőzösön átélt epizódjára.

Loósz István.